

## Stalin'in Kırgız Aydınlara Baskısı\*

Aziza Ergeshkyzy\*\*

### Öz

Stalin'in Kırgız Aydınlara baskısı, Ekim Devrimi'nden sonra iktidara gelen Komünist Bolşevik Partisi döneminde başlamıştır. Çünkü bu dönemde tüm mahalli teşkilatlar, üyesi buldukları söz konusu partinin kararlarına uymak zorunda idiler. Marksizm teorisine ve Sovyet ideolojisine göre kurumsallaşan Komünist Partisi toplumda sınıfsal ayrımı kaldırmayı hedeflemiştir. Bu gerekçeyle Parti'ye bağlı olan bölgelerin yanı sıra Türkistan topraklarındaki sömürgeci ve burjuva saydıkları “feodal aristokratlar”, “milliyetçiler” ve “dindarlar” gibi kesimler üzerinde yöneticiler baskı kurmaya başlar. Böylece Parti, kendi yönetimine karşı çıkan gruplardan kurtularak daha etkin ve örnek bir sosyalist rejim kurmayı hedeflemiştir. Bu konuda “eşitlik” dedikleri politik uygulamayı 1920-1950 yılları arasında kesintisiz devam ettirmişlerdir. Bu süreçteki “temizlik hareketi” adını verdikleri baskı, özellikle 1937-1938'de doruk noktasına ulaşmıştır.

Bu bağlamda en fazla zarar gören halklar arasında Kırgız aydınları da bulunmaktaydı. Bu aydınlardan büyük kısmı Ekim Devrimi öncesinde eğitim almış, tanınmış aile mensupları ve farklı düşünceye sahip gençlerden oluşmaktaydı. Onlar, Kırgız halkının uzun süre boşluklarını dolduramadıkları ilk aydınlarıydı. 1920'lerin sonlarından itibaren muhalefet duyguları daha da güçlenmeye başlayan Kırgız aydınları sözde Sosyal-Turan Partisi'nin üyesi olmakla itham edilmişlerdir. Bu gerekçe ile Stalinist fikirlerin yerine getirilmesi için Kırgız aydınları neredeyse tamamen ortadan kaldırılmış ve Kırgız halkının geleceğine darbe vurulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Kırgız Aydınları, Stalin Baskısı, Ekim Devrimi, Komünist Parti, Temizlik Hareketi.

---

\* Bu çalışma 03-05 Ekim 2018 tarihinde Kastamonu Üniversitesinde düzenlenen “Kafkasya ve Türkistan'da 1938 Sovyet Katliamı ve Etkileri; Göç, Sürgün ve Kimlik 3. Türkistan Kurultayı”nda sunulmuştur.

\*\* Dr., orcid.org/0000-00023238-5801, [hanboto2706@gmail.com](mailto:hanboto2706@gmail.com)

## Stalin's Repression Against Kyrgyz Intellectuals

### Abstract

Stalin's repressions against Kyrgyz intellectuals began in the period of the Communist Bolshevik Party, which came to power after the October Revolution. Because during this period all local organizations had to obey the decisions of the corresponding party. The Communist Party, institutionalized in accordance with the theory of Marxism and Soviet ideology, was aimed at eliminating class differences in society. For this reason, in addition to the regions associated with the party, the rulers began to put pressure on rulers such as "feudal aristocrats", "nationalists" and "religious people" who were considered colonial and bourgeois in the territory of Turkestan. Thus, the party sought to create a more efficient and exemplary socialist regime, getting rid of groups opposing its rule. In this regard, they continued the political practice, which they called "equality" between 1920-1950. The pressure, which they called the scrub motion in this process, reached its peak, especially in 1937-1938.

In this context, Kyrgyz intellectuals were among the most vulnerable peoples. Most of these intellectuals were young people, educated before the October Revolution, members of noble families and who has different opinions. They were the first intellectuals of the Kyrgyz people, who for a long time could not fill their place. Since the late 1920s, the Kyrgyz intellectuals has been accused of becoming members of the so-called Social Turan Party, whose feelings of opposition have become stronger. For this reason, the Kyrgyz intellectuals was almost completely eliminated, and the future of the Kyrgyz people was struck by Stalinist ideas.

**Keywords:** Kyrgyz Intellectuals, Stalinist Repression, October Revolution, Communist Party, Pure Movement.

### Giriş

1898'de temeli atılmış olan Ekim Devrimi'nden sonra uygulanmaya başlayan tek partili sistem gereği iktidarda Komünist Bolşevik Partisi bulunmaktaydı. Bu sistemde tüm mahalli teşkilatlar söz konusu partinin kararlarına uymak zorundaydı (Bennigsen ve ark, 1981: 164).

Ne var ki, Çarlık sisteminden kurtulan halk ciddi hayal kırıklıklarına uğradı. Çünkü Çarlık Rusyası'nın eziyetlerinden kurtulan halk, komünizmin gelmesiyle her şeyin daha güzel olacağını zannediyordu. Hatta Türkistan'ın uzun zamandır beklediği günün geldiğini düşünerek

aydınlar ve liderler bundan sonraki yapılanmaları tartışıyorlardı (Erşahin, 1999: 121; Yalçinkaya, 1997: 305). Oysa bu tek parti sistemi Çarlık Rusyası döneminden daha ağır baskıların yaşanmasına zemin oluşturdu. Bunun üzerine Bolşevik Partisi'ne bağlı olan halklar, milli değerlerinin tanınmasını ısrarlı bir şekilde istiyor ve bu hususta karşılına çıkan fırsatları değerlendirmekten çekinmiyorlardı. Tek parti hükümetleri ise onların haklı isteklerini hafife alıp görmezden geliyordu (Çağatay, 1979: 31; Gömeç, 2009: 112).

Tek parti sistemiyle aslında Çarlık döneminin bir şekilde devam ettiğine hatta ondan da ağır baskı ve şiddet taraftarı olduğuna kanaat getirip zamanla hayal kırıklığına uğrayan halkın arasında 1918'den sonra milli kurtuluş hareketleri canlanmaya başlamıştır (Critchlow, 1997: 91; Yalçinkaya, 1997: 306).

Kazan'dan çıkmış, Tatar asıllı Stalin'in Milliyetler Halk Komiserliği yardımcısı olan Mir Said Sultan Galiev, önce sosyalizm taraftarı iken, sonradan bunun Stalin'in mağdur kabul ettiği kesimi korumak adına diğer kesimlerin dinî, kültürel, siyasal bütün haklarını yok ettiği ve sadece Rus olmayan halkları Ruslaştırma projesi olduğu sonucuna vardı. Bu konuda o, Marks'ın sınıf mücadelesi teorisini öne çıkararak Müslümanları savunmaya, yani o devrin tanımıyla "Pantürkizm ve Panislamizm" yöneldi. Onun Volga-Ural, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinde yaşayan Müslüman Türk halklarıyla birlikte bağımsız, yönetiminde sadece kendilerinin yer aldığı "Büyük Turan Sosyalist Cumhuriyeti Partisi'ni" kurmak amacıyla çalışmalara başladı. Söz konusu durum Stalin tarafından öğrenilince Sultan Galiev, bunun bedelini kendi canıyla ödedi. Çünkü Pantürkizm ve Panislamizm, Komünizm'den Milliyetçiliğe kayma olarak değerlendirildiği için 1921'de Stalin tarafından yasaklanmıştı (Çalışkan, 2012: 96; Yalçinkaya, 1997: 310-305). Oysa Güngör'ün (2018: 725) de belirttiği gibi, Stalin'in başında bulunduğu Sovyet üst yöneticileri tüm yerel Komünist Parti sekreterliklerine Rus milletinden olanları atamıştır. Böylelikle suç saydıkları milliyetçiliği kendileri yapmıştır.

Galiev'in ortadan kaldırılmasıyla "Sultangalievçiler" adındaki milliyetçiler dağılmak yerine yeni katılımlarla daha da güçlendiler. Stalin'in milliyetçilere karşı uyguladığı, kendi ifadesiyle "Temizlik" hareketi ilk önce Tataristan'dan başladı ve diğer Müslüman cumhuriyetlere

hızlı bir şekilde yayıldı. Tatar Sovnarkom Başkanı Veli İbrahimov, Azerbeycan halk Komiserleri Konseyi Başkanı Neriman Nerimanov, Kazakistan komünistlerinden Riskulov, Mendeşev, Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi birinci sekreteri Feyzullah Hocaev gibi çok sayıdaki halkın önde gelen aydın kesimleri bu temizlik hareketiyle kökten yok edilmeye çalışıldı (Bennigsen ve ark, 1981: 191-193).

Kazakistan'da Alaş Orda, Kırım'da Milli Fırka, Orta Asya Cumhuriyetlerinde ise Ceditçiler bu temizlik hareketinden etkilenenlerden sadece bazılarıdır. Sonuç itibarıyla bu durumdakilerin cezalandırılması gerektiği kararı alınmıştı. Sözü edilen bu ve benzeri Galiev'in fikirlerini savunan topluluklar Stalin'in baskı ve zulümlerinin hedefi oldu. Oysa sözünü ettiğimiz bu gruplar daha önce Bolşeviklerle iş birliği içinde olup, Stalin'in de savunduğu Bolşevik fikirlerin taraftarıydı. Görüldüğü gibi bütün bu kararlar Stalin tarafından sadece bir bahane olarak kullanılmış ve sömürgeciliğe geçmenin bir yolu olarak kabul edilmiştir (Çalışkan, 2012:96; Yalçınkaya, 1997: 310-305). Hatta bu gruplar Stalin tarafından daha sonra "Kulak" adı verilen Sovyet karşıtı liderlerle bir görülüp, mülklerine el koyma, sürgüne gönderilme ve idam edilme gibi cezalara çarptırılmıştır. Böylelikle halkların seçkin kesimlerini oluşturan aydınlar fikir ve düşünceleriyle birlikte yok edilmeye çalışılmıştır. Sonuçta mahalli liderlerin Bolşevikler tarafından suçlanarak "temizlik hareketiyle" ortadan kaldırılmaya çalışılması onları bu yönetimden daha da soğutmuş ve düşman taraf haline getirmiştir (Critchlow, 1997: 91-99).

#### **Kırgızistan'da Kollektifleştirme Sistemi ve "Kulak" Hareketleri**

Stalin rejiminin egemenlik kurduğu 1920'lerden 1950'lerin başına kadar baskıcı politikalar, tutuklamalar, sürgün ve idam cezalarının hiçbir zaman ardi arkası kesilmedi. En güçlü baskı olan "temizlik" hareketi 1936-1938 yılları arasında doruk noktasına ulaştı. Sovyetler bu süreci "sosyalizmin zaferi" olarak kabul etti.

Aslında "temizlik hareketi", o dönemdeki parti ve devlet liderliğinin normal çalışması, güçlenmesi ve kendi gücünü pekiştirmek için vazgeçilmez bir koşul olarak kabul edilen sosyalist rejimin bir örneği olarak görülmektedir (Zemskov, 1991: 21).

Stalin kulakların tamamen tasfiye edilmesini, kooperatifleşmenin vazgeçilmez bir gereği olarak değerlendirmesi nedeniyle, bütün Sovyet

coğrafyasında yürürlüğe koydu. 1927-1928 yıllarında makinelerle donatılmış yeni bir tarım sektörü gerçekleştirmek için köylülerin küçük topraklarını büyük çiftliklere dönüştürdü. “Kolhozlaştırma” ya da “kollektifleştirme” adını verdiği bu sistemi diğer komşu ülkelerde olduğu gibi Kırgızistan’da da başlatmıştı.

Marksizm teorisine dayanan Sovyet ideolojisinde toplumun varlıklı ve soylu kesimleri *ezenler* sınıfı olarak kabul edilmektedir. Buna göre Kırgızlar arasında üst yönetici durumunda olan “manaplar” yeni yönetimde ezenler sınıfına girdikleri için ilk ortadan kaldırılması gereken kesimdi. Fakat bazı yerlerde onların hepsinin tiran olmadıkları da iddia edilmektedir (Ölçekli, 2013: 111). Bu politika büyük ölçüde hayvancılıkla uğraşan Kırgız halkını ciddi biçimde etkiledi. 1929 yılının sadece Mayıs ayında zengin ve manap 44 aile Kırgızistan’dan ihraç edildi. Tasfiyede yalnızca “kulak” adı verilen zengin-manaplar değil, orta ve alt gelir düzeyindeki çiftçiler de Rusya’nın soğuk Sibiryâ bölgeleriyle Kazakistan’ın susuz çöllerine sürgün edilmiştir (Ydyrysov, 2017: 98). Harekete karşı çıkan ve “gerici baylar” olarak nitelendirilen zenginler ortadan kaldırılmıştır. 1927 yılında Sovyetlerin I. Anayasa Kurultayı’nda katı tedbir süreci başlatıldı ve sıkı takip uygulanıp bu sınıftakiler hapse ya da bir daha geri dönmek üzere sürgüne gönderildiler. Kamptakilerin durumu ise hepten kötüydü. Ağır işler, açlık, hastalık ve ölüm, onların her geçen gün sayısını azaltıyordu. Zemskov’a (1991: 21) göre II. Dünya savaşı sırasında yaşanan açlık sorunu, ölüm oranlarının artmasında büyük rol oynamıştır. Nitekim 1940’ta 46.665 kişi ölürken, 1942’de bu sayı 248.877’ye yükselmiş, yani 5 kat artmıştır.

Kendi memleketlerinde ikinci sınıf muamelesi gören halk, çaresizlikten dolayı buna boyun eğmiştir. Toplum arasındaki varlıklı ailelerin fakirleşmesi, sürgün edilmesi ya da ölümleriyle sonuçlanan kolhozlaştırma programına 1933’te toplam halkın %67’si yerleştirilmiştir. Artık kolhozlarda yerleşenlerin tek bir hayvan beslemesi bile yasak haline gelmiştir (Bacon, 1965: 109-114; Ölçekli, 2013: 11).

O sıralar halk arasında milli konulardan bahseden kişiler, milliyetçi denilip yabancı ülkelerin casusları, halk düşmanları olarak suçlanırdı. Bu yüzden söz konusu kimseler hapis, sürgün, kamp cezasına çarptırılmakta hatta idam edilmekteydi (Babakurban, 1962: 7). Dolayısıyla kendini Stalin

rejimini savunmak zorunda hisseden her bir Sovyet önderi bu döneme ilişkin yalan söylemekten başka çare bulamamaktaydı.

1916'da Türkistan'da gerçekleşen "Ürkün"<sup>137</sup> milli mücadelesinden yenik düşen halk zorlu bir sınavdan geçmiş, cesur yiğitlerinden ayrılmak durumunda kalmıştı. Bu vaziyetten çok etkilenen Kırgız halkı toparlanıncaya kadar çevresindeki komşuları devletler kurmuşlardı. Sınırlarını ve haklarını savunamaz halde bulunan Kırgızistan'ı ise Kazakistan'a bir bölge olarak katma işlemi devam ediyordu. Orta Asya'nın yapılanma işleri neredeyse sona ermişti. Komünist Parti diğer milletlerin yanı sıra Kırgızları da milli değerlerinden ayırmıştı. Halkın bu sıkıntılarını ısrarlı şekilde iletmek için mücadeleye giren aydınlar ve şairler Moskova'yı kızdırmıştı (Saray, 1996: 250).

#### "Otuzcular"

Diğer Türk ülkelerinin yanı sıra Kırgızistan'dan da toplam 40.000 insan baskılardan etkilenmiştir. Ayrıca çok sayıda insan yargılanıp sürgün edilmiştir. Onların arasında Kırgızistan'daki halkın egemenliğini düşündüğü için "Yeni düzenin muhalifi" gözüken daha iyi eğitim görmüş, liberal insanlar, dini liderler, yazarlar en acımasız şekilde öldürülmüştür (Çalışkan, 2012: 103). Bunlar ilk Kırgız tarihçisi-Osmonalı Sıdıkov, Bayalı İsakeev, ilk Kırgızistan başbakanı-Cusup Abdrahmanov, meşhur yazar Cengiz Aytmatov'un babası-Törökul Aytmatov, yazarlığı, tercümanlığı ve gazeteciliğiyle tanınmış Sıdık Karaçev, Erkinbek Esenamanov, Abdıkadir Orozbekov, Danake İmanov, Nurkul Kulnazarov, Düşönaalı Cabidinov, tercüman ve tarihçi-Abdikerim Sıdıkov, Caynak Saadaev, ilk olarak Kırgız alfabesini öğreten kitap hazırlayan İşenaalı Arabaev ve ilk Kırgız profesörü olan, şair ve alim-Kasım Tınıstanov gibi çok sayıdaki ilim ve medeniyet insanları Sosyal-Turan Partisi adı ile bir hareketin varlığı kanıtlanmadan "Sosyal-Turan Partisi ile iş birliği yapanlar, Alaş Ordayla irtibatları olan, halk düşmanı, milliyetçi" gibi suçlamalarla idam edilmiştir.

Başlangıçta Kırgız aydınları ezici feodal kesimlerin ve gerici mollaların otoritesini kırma konusunda Komünist yöneticilere destek vermişlerdi, fakat sonradan bu yöneticilerin halkın adet ve geleneklerini zayıflatmaya çalıştıklarını, her geçen gün kendi topraklarını slav

---

<sup>137</sup> "Ürkün"-1916'da Türkistan Halkının Çarlık Rusya'sının baskısına karşı ayaklanması

göçmenlere peşkeş çektiklerini fark ettiler. Dolayısıyla yeniden yapılandırma sürecinden memnun olmayan Kırgız aydınlarıyla Parti yöneticileri arasındaki ilişkiler bozulmaya ve sürtüşmeler yaşanmaya başladı (Critchlow, 1997: 98). Kırgızistan'da o dönemin aydınlarının başında gelen Sıdıkov, Abdrahmanov, Arabaev, Aydarbekov gibi insanlardan oluşan 30 kişilik ekip RKP (Rusya Komünist Partisi)'ne bağlı olan, Kırgızistan İl Komitesi'nin aşırılıklarına karşı Sovyet çalışmalarını ve yerel halk arasında milli kadroların otoritesini büyük ölçüde zayıflatan Parti politikasını eleştiren bir bildiriye imza atıp Moskova'ya gönderdiler. Kırgız Devleti'ni kurmak için çok emek sarf eden bu ekip siyasi baskıların kurbanları oldu. Onların gönderdikleri bu bildiri Moskova'yı çok kızdırmış ve yönetim tarafından olumsuz karşılanarak grup üyeleri milliyetçi, antisovyet ve halk düşmanı olarak suçlandılar. 30 kişilik bir grup oldukları için onlara "Otuzcular" ismi verilmiş ve bu isim "Sosyal-Turan Partisi" ifadesi ile ilişkilendirilmiştir (Ölçekli, 2013: 124). Dolayısıyla halkın menfaatlerini savunan aydınlara karşı savaş başlatılmıştır. Kendileri Kırgızistan yönetiminde görevde olan fakat Moskova'nın isteklerine göre değil, kendi halkının menfaatlerine göre çalışmalar yapan Komünist parti üyeleri görevlerinden alınmaya başlamıştır (Saray, 1996: 249).

Her yerde tek parti yönetiminin "halk düşmanları" olarak adlandırdığı kimseler takip altına alınmıştır. En başta bu çerçevede aydınlar gözaltına alınmış olup özellikle siyasi liderler taciz edilmiştir. Yüzlerce ve binlerce yeni suçlu ihdas edilip yargılanmıştır. Oysa 1930'lardaki OGPU (Birleşik Devlet Siyasi Yönetimi) ve NKVD (İç İşleri Halk Komiserliği) tarafından tutuklanarak infaz edilenlerin çoğunun Sosyal Turan Partisi ile bağlantılı olduğuna ilişkin doğrudan ya da dolaylı olarak tam bir kanıt bulunamamıştır. Parti hakkındaki bilgiler sadece mahalli Sovyet polisleri tarafından varlığı ileri sürülen ve bu partiye ilişkisi olduğu düşünülen tutuklulara mecburlanarak imzalandırılan sorgulama tutanaklarına dayanmaktadır. Bu kaynaklar dışında Sosyal Turan Partisi ile ilgili güvenilir bilgiler başka hiç bir yerde henüz bulunmamaktadır (URL1; Güngör, 2018: 721).

### **Cusup Abdrahmanov (1901-1938)**

“Otuzcuların” girişimleriyle eskiden olduğu gibi Kırgız devletini yeniden kurmaya, korumaya ve yapılandırmaya yönelik ilk adımlar atılmaya başlar. Kırgız halkının tarihindeki bu önemli dönüm noktası, halkın başındaki liderlerden büyük bir derinlik, kapsamlı bilgi, bilgelik ve irade talep etmekteydi. Halk liderleri Kırgız Sovyet Cumhuriyetinin geleceğine içtenlikle inanıyorlardı (URL2). Bunlardan biri genç, olgun ve kendi ülkesi için canını seve seve feda eden Cusup Abdrahmanov’dur.

Cusup Abdrahmanov Isık-Köl Bölgesindeki halk mahkemesi yargıcının torunu olarak dünyaya gelmiş ve ileri düzeyde eğitim sahibiydi. Çocukken 1916 yılında Çarlık Rusyası’na karşı halk ayaklanmasına katıldığı için okulunu terk etmek zorunda kalmış ve ailesiyle birlikte Çin’e kaçmıştır. Yolda anne-babası ve kardeşlerinden ayrılmıştır. Tekrar vatanına dönmüş, eğitimini Almatı’da ve Taşkent’teki askeri okullarda tamamlamıştır. Bir kaç sene içinde askerlik mesleğinde iyi yerlere gelir, fakat sağlık sorunundan dolayı bu mesleğini bırakmaya mecbur olur, 1920 yılının ilk aylarında parti işlerine başlamıştır. Çalıştığı dönemlerde yer-su reformlarını iyi yürütmüştür. Halk arasındaki vergi sorunlarını uygun şekilde çözmeyi başarmıştır. Zamanla önemli makamlara gelmiştir. 1924’te Kara-Kırgız ili Komünist Partisi teşkilatını oluşturmuştur. Bunu yönetmek için Rusya’dan gönderilen Kamenskiy il teşkilatı birinci yardımcılığını, Cusup Abdrahmanov ise ikinci yardımcılığını üstlenmişlerdir.

Kamenskiy, Abdrahmanov’un yanı sıra başarılarını kışkandığı Aydarbekov’u, Arabaev’i ve Sıdıkov’u görevlerinden uzaklaştırma yollarını aramaya başlamıştır. Bu nedenle Cusup Taşkent’te Merkez Komitesinin Orta Asya teşkilatı başkan yardımcılığına tayin edilmiştir. Ardından o Rusya başkonsolosu aracılığıyla İran’daki Rusya Büyükelçiliği’nde görevlendirilmiştir. Burada 1925 yılının Mayıs ayının sonundan aynı yılın Ağustos ayına kadar Meşhed şehrinde Türkistan-İran diplomatik işlerinden sorumlu olmuştur. 1927’de Kırgız Otonom Cumhuriyeti Halk Komissar Birliği’nin başkanlığına 26 yaşında atanmıştır. Abdrahmanov bu göreve başladığında, Rusya köy bankasının ziraat kredileri hayvancılıkla uğraşan Kırgızistan şartları göz önünde bulundurulmaksızın dağıtılmaktaydı. Ayrılan paranın %44’ü nüfusun %11’ini oluşturan slav asıllı çiftçilere verilirken, %70’ini oluşturan Kırgızlara ise %5’i ancak verilmekteydi.



Bundan rahatsız olan Cusup Abdrahmanov, durumu Stalin'e bildirmiş ve sorunu çözmüştür.

1933'te Cusup Abdrahmanov, Stalin karşıtı Troçki'nin taraftarlarını desteklediği iftirası ile Komünist Parti'den çıkartılmıştır. 1937'de NKVD (İç İşler Halk Komiserliği) tarafından Sovyet karşıtlığı ile suçlanıp hapse atılmıştır. O, Sosyal Turan Partisi üyesi olarak terör faaliyetinde bulunmak ve Pantürkizm Merkezi yöneticileri ile ilişki kurmakla suçlanmıştır. Kurucuları içinde yer aldığı Kırgızistan Devleti'nin 25 yaşında ilk Başbakanı olan Cusup Abdrahmanov, 36 yaşında iken 5 Kasım 1938'de Troyka<sup>138</sup> kararıyla idam edilmiştir. Bu olay 1938 yılının 5-8 Kasım tarihleri arasında dört gün devam eden 137 suçsuz insanın Kırgızistan'ın NKDV binasının bodrum katında uygulanan idamlarıyla birlikte gerçekleştirilmiştir. 1958'de ise Cusup Abdrahmanov'un boş yere suçlandığı ortaya çıkıp aklanmıştır. Cusup Abdrahmanov'un 1928 tarihinde Kırgızistan Devlet matbaasında basılıp yayınlanan Arapça kaleme aldığı "Kırgızistan" adlı kitabı Kırgızcaya çevirilerek yeniden yayına hazırlanmıştır.

Cusup Abdrahmanov'un kızı Lenina'nın verdiği bilgilere göre, o Rusça, Almanca, Arapça ve Farsça'yı iyi derecede bilirdi. Cusup, siyaset önderleri Mustafa Çokay oğlu, Ahmet Zeki Velidi Togan, Abdurauf Fitret; Münevver Karı Abduraithan v.d. ile Taşkent'te siyasi ortamda karşılaşmışlardır. Türkiye'den Orta Asya'ya gelen genç "Birlik ve Gelişim" partisinin liderlerinden olan Enver Ahmet Bey ve onun yardımcısı Salim Paşaların Türkistan bölgesindeki çalışmalarından haberdardı. Abdrahmanov büyük oğluna Enver ismini vermesi bundan gelmiş olabilir (URL3).

### **Abdikerim Sıdıkov (1889-1938)**

Kırgızistan Komünist Partisi Başkanı ve "Otuzcuların" lideri olan Abdikerim Sıdıkov Kırgız Ulusal Devletinin örgütlenmesinde rol oynayan seçkin bir politikacı ve entelektüeldi. O ilk büyük Kırgız tarihçilerinden ve iktisatçılardan biriydi. 1922 yılında Kırgız Özerk Bölgesinin kurulması ve

---

<sup>138</sup> Troyka; üç kişilik gizli mahkemedir. Bunlar Troyka Başkanı NKVD'nin bölgesel idarecisi, üyeler yerli savcı ve Komünist Partinin bölgesel veya cumhuriyet komitesinin birinci yardımcısından meydana gelmektedir

teşkilatların oluşturulmasına yönelik organizasyon komitesinin başkanıydı. Kırgızistan'ın bazı bölgelerinin komşu ülkelere dahil edilmesine karşı çıkanların başında Cusup Abdrahmanov ile o vardı. 1925 yılında Komünist Parti tarafından Bölgedeki milli kadroları yönetimden uzaklaştırma projesi neticesinde Komünist Partiden uzaklaştırılan Abdikerim Sıdıkov tüm ailesiyle birlikte Taşkent'e taşınmıştır. Taşkent'te iken Kırgız ekonomisi, tarihi, kültürü ile ilgili kitaplar yazmıştır ve Orta Asya Devlet Üniversitesi'nde ekonomi derslerini vermiştir. Sovyet Kırgızistan'ın yeni yapılanma sisteminde halkın gelenekleri ve toplumsal yapısına uygun davranmanın önemini amaçlayan “*Kırgızdardın Uruularga Bölünüşü (Kırgızların Uruqlara Bölünmesi)*” adlı çalışma hazırlamıştır. Bu çalışmasından dolayı burjuvazi görüşlü, manapçı olarak suçlanmıştır. 1938'de 49 yaşında Troyka tarafından Sosyal Turan Partisi'nin lideri ve karşıdevrimci olarak idam cezasına mahkum edilmiştir. O bugün bile önemini koruyan bilimsel çalışmaları miras bıraktı. Bununla birlikte haksız ve adaletsiz eleştirilere maruz kaldı, adı ve eserleri unutturulmaya çalışıldı. O bir "öncü" olarak bu yolda kendini feda etti (Güngör, 2018: 723; Saray, 1996: 249; URL4; URL5).

#### **Kasım Tınıstanov (1901-1938)**

Kırgız dilbiliminin kurucusu, Kırgızistan'ın ilk profesörü, Kırgızistan ilk halk komiseri, Kırgızistan Sovyet Hükümeti'nin ilk idarecilerinden ve Modern Kırgız edebiyatının kurucularından biri olan eğitimci, şair, araştırmacı, tarihçi Kasım Tınıstanov yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası geçim sıkıntısı çeken bir çiftçi olmasına rağmen, kulak olmakla itham edilerek Ukrayna'ya sürgün edilmiş ve orada layık görüldüğü muameleyi protesto ederek intihar etmiştir. “Otuzcular” içinde yer alan Kasım Tınıstanov da 37 yaşında Alaş-Orda ile irtibatı olduğu suçuyla idam edilmiştir. Oysa bu Parti idamından 20 yıl önce 1918'de kapatılmıştı (Bolponova, 2011: 37-111).

Arapça, Rusça, Kazakça dillerini ileri düzeyde bilen Kasım Tınıstanov, kısa fakat bereketli ömründe şu andaki Kırgızca'nın temel kurallarını ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede Kırgız dilinde ilk ders kitaplarını, Kırgızca-Rusca terminoloji sözlüğünü, Kırgız dilinin ilk gramerini ve dil bilgisine bağlı Kırgızca terminolojiyi v.s. kayıt altına almıştır. Bununla birlikte onun hazırladığı tüm kitapları imha edilmiştir.

Arşivlerde saklanan Kırgız yazı dilinin tarihi üzerindeki çalışmalarının bir kısmı ise henüz yayınlanmamıştır, hatta bir kısmı henüz tespit edilememiştir. Parlak bir bilgin, tiyatro yazarı, şair ve büyük yenilikçi devlet adamı, Kırgız Otonom Bölgesinin Bilimsel Komisyon Başkanlığı'ndan Halk Eğitim Komiserliğine kadar birçok üst düzey görevlerde bulunan Tınstanov, meşhur tarihçi Bartold'u Kırgızistan'ın tarihini yazmaya, etnograf Abramzon'u da müze kurmaya teşvik etmiştir (Bolponova, 2011: 156-158; Saray, 1996: 248; URL6).

Netice itibariyle örnek olarak burada kaydettiğimiz ve kaydetmediğimiz pek çok Kırgız aydını Troyka'nın kararıyla kurşuna dizilmiştir. Stalinist fikirlerin tartışmasız yerine getirilmesi için, ulusal aydınların neredeyse tamamı ortadan kaldırılmış ve halkın geleceğine büyük bir darbe vurulmuştur. Sıdık Karaçev, Kasım Tınstanov gibi vatanseverlerin eserleri Tatar ve Kazakların dergilerinde 1924'e kadar yayınlanmıştır. Fakat bu tarihten sonra onların adları silinerek unutturulmaya çalışılmıştır. Kırgızlar arasında yazılı edebiyat Ekim devriminden önce de mevcuttu. Nitekim “zamançı-akınlar” diye tanınmış bulunan Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç gibi dönemin Kırgız şairleri aracılığıya sanatsal yaratıcılığın ve sosyo-felsefik bakışların harikulade örnekleri ortaya konmaktadır. Oysa resmi ideolojiye ve partilere göre Kırgızların yazıyı Sovyet döneminde ancak kullanmaya başladığı öne sürülmektedir. “Otuzcular” siyasi kurbanlarının faaliyetleri birçok yönüyle maalesef bu güne kadar hala yeterince araştırılmamıştır. Bu nedenle Kırgız tarihi ve edebiyatının ciddi araştırma ve incelemelerle ortaya konulmaya ve tarihte hak ettiği yere oturtulmaya ihtiyacı vardır.

### **Ata Beyit**

Stalin'in öldüğü 1953 yılından 1985'te Mihail Gorbaçov'un perestroyka sistemine kadarki süreçte bu olaylardan bahsetmek pek mümkün değildi. 1990'lardan sonra diğer Sovyet ülkeleri gibi Kırgızistan Cumhuriyeti'nde de 1920-1950 yılları arasında yaşanan bazı olaylar yayınlanmaya başladı ve halkın bilinçlenmesine katkıda bulundu.

Kırgızistan 1991'de bağımsızlığına kavuştuktan sonra, 90 yaşına girmiş bulunan Bişkekli Bübüyra Kıdıralieva, 1937-1938 yıllarında Stalin'in uyguladığı acımasız baskı politikalarının kurbanları olan toplumun en

seçkin isimlerinden 137 kişinin gömüldüğü “Ata Beyit”in onlardan gizlenen sırlarını açıklamıştır. Bu kimseler içinde yukarıda örnek mahiyetinde hayatlarından ve mücadelelerinden kısaca söz ederek dikkat çekmek istediğimiz Cusup Abdrahmanov, Törökul Aytmatov, Kasım Tınistanov ve Bayalı İsakaev gibi şahsiyetler de yer almaktadır. Ata Beyit’e ilişkin bu sırları paylaşan Kıdıralieva ve babası bu olayların canlı şahidi durumundaydı. Zira idam kararlarının verildiği mahkemelerin yapıldığı NKVD’de babasının güvenlik görevlisi olarak çalışması nedeniyle buradaki sağlık tesislerinde oturmaktaydılar. Anlattığına göre, babasının bu olayların canlı tanığı olduğu 1938’de, Kıdıralieva henüz daha küçük bir çocuktur. Bu idam olaylarının yaşandığı günlerde hatırladığı kadarıyla ailesiyle birlikte bir haftalığına evlerinden başka bir yere gitmişlerdi. Dönünce her zaman çocuklar ile oynadıkları Çon-Taş köyündeki<sup>139</sup> kullanılmayan tuğla fabrikasının ocağında büyük tepe oluştuğunu görmüş ve günlerce kötü bir kokunun o bölgeyi kapladığını fark etmiştir. Ancak Kıdıralieva, hatıralarında korkusundan hayatının sonuna kadar sakladığı söz konusu idam olaylarını babasının ölmeden önce kendileriyle paylaşarak anlattığını belirtmektedir (URL7).

Olayların üzerinden 53 yıl geçtikten sonra öğrenilen bu acı gerçek üzerine 1991’in Ağustos ayında bu kahramanların naaşları gömüldükleri yerden çıkartılıp kefene sarılmıştır. Devlet yöneticilerinin, ailelerinin, halkın katılımıyla tören eşliğinde tekrar o komplekse gömülmüşlerdir. Babası da bu kurbanlar arasında yer alan ünlü yazar Cengiz Aytmatov’un tavsiyesi üzerine bu mezarlığa “Ata Beyit” (Atalar mezarı) ismi verilmiştir.

### **Sonuç**

1937 yılının Ağustos ayından 1938’in Kasım ayına kadar NKVD tarafından bütün Sovyetler Birliği coğrafyasında 1 milyon 548 bin 366 kişi gözaltına alınmıştır. Onlardan 1 milyon 344 bin 923’ü hapse atılmış, 681 bin 692 kişi idam edilmiştir. Buna göre ortalama olarak her gün 1500 kişi idam edilmiştir. Bunlardan başka 115 bin kişi de “soruşturma sırasında hayatını kaybetmiştir”, yani işkence sonucu ölmüştür (URL8). Katliamdan sağ

---

<sup>139</sup> Çon-Taş köyü, Bişkek şehir merkezine 30 km uzaklıkta bulunmaktadır.

kalanlarda ise hiç mücadele edecek cesaret bırakılmamıştır (Bacon, 1965: 169).

Şu anda Kırgızistan'da, özellikle kültür, eğitim, bilim ve sağlık alanlarında önemli değişiklikler olduğu unutulmamalıdır. Ve bu değişikliklerin taşıyıcıları, başarıların zaferini ve yenilginin acısını deneyimleyen ilk Kırgız entelektüelleriydi. Bu olaylar kişisel felaketin ötesinde toplumsal bir boyut arz etmekteydi. Çünkü onlar halkın geleceği ve umuduydu.

Bize bugün yaşadığımız özgürlüğü ve refahı canından vazgeçerek sağlayan büyük aydınlarımız asla unutulmamalıdır. Kırgız devletinin oluşumunda emeği geçen cömert insanlar, geleceğin sloganı olarak kalmalıdır. Onlara yaşadıkları dönemlerinde hiç değer verilmedi, hatta aileleri, çocukları dahi halk düşmanı olarak görülüp toplum tarafından dışlanmıştı. Onlar sonradan aklandılar. Onların yaptıkları cesur hareketleri unutmak-nankörlük olur. Çünkü onlar özgürlüğe, egemenliğe giden yolda ilk çığır açanlardır. Onlar ki Kırgız halkını diğer halkların sırasına katmış, halkı eğitmiş, Kırgız'ın alfabesini oluşturmuş, devletin temelini atmış ve Kırgızistan'ı özgür, eğitimli devlet olma yoluna sokmuşlardır. Onları unutmak bir vefasızlık ve tarihi unutmaktır. O dönemler Kırgızların ve diğer halkların en iyi medeni kalkınma yolundaki temsilcilerinin mücadelesinin sayfalarındandır.

Cusup'un dediği gibi, bir zamanlar Türkistan'ın sahibi olanlar günümüzde de diğerlerinden eksik olmamalıdır. Yine ona göre “eşitler arasında eşitlik” sağlanmalıdır. Bu anlayış bütün “Otuzcuların” ortak hayat görüşüydü. Nitekim Kırgızistan'ın bağımsızlığına giden yolda ilk kurtuluş meşalesini tutuşturmayı başardılar. Onların bu mücadelesini unutmayan Kırgızistan 8 Kasım gününü Kırgızistan Stalinist baskı kurbanları günü olarak her yıl kutlamaktadır.

### Kaynakça

- Babakurban, Ziyaeddin (1962) Dış Türkler ve Türkistan Davası. İstanbul: Doğan Güneş Yayınevi.
- Bacon, Elizabeth (1965), Esir Ortaasya. (Çev.: Say. T.). İstanbul: Tercüman.
- Bennigsen, A. Lemercier, C. Quelquejay (1981), Step’de Ezan Sesleri. (Çev.: Uzel. N). İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Bolponova, Asyl (2011), K. Tınıstanov-uçyonıy i gosudarstvennyy deyatel’ Kırğızstana. Karakol: Isık-Köl Devlet Üniversitesi Yayınları.
- Critchlow, James (1997), “Minareler ve Marx”, (Çev.: Türköz. İ). Çöküş Öncesi Sovyetler Birliğinde İslamiyet ve Müslümanlar (ss. 91-104). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağatay, Tahir (1979), Kızıl Emperyalizm. Ankara: Yaş Türkistan Yayını.
- Çalışkan, İsmail (2012), “20 Asırda Asya’da Din Politikaları: Çarlık Rusya ve Sovyetler Birliği Hakimiyetinde Belirleyenler ve Belirlenenler”, S. Kafkasyalı (Ed.) Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya (ss. 87-135). Ankara-Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Erşahin, Seyfettin (1999), Türkistan’da İslam ve Müslümanlar Sovyet Dönemi. Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Gömeç, Saadettin (2009), Kırğız Türkleri Tarihi. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güngör, Ebubekir (2015), “Kırğızların İlk Modern Tarihçisi Osmonaali Sıdikuulu”, Türkiyat Mecmuası Dergisi, Sayı: 2, s. 237-254.
- Ölçekli, Tamara (2013), “Manaplar ve Kırğız Tarihindeki Rollerini”, Bilig Dergisi, Sayı: 67, s. 111-128.
- Sağlam, Serdar (2006), “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 5, s. 34-44.
- Saray, Mehmet (1996), Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (1993), Kırğız Türkleri Tarihi. İstanbul: Grafik Yayınları.
- Yalçınkaya, A (1997), Sömürgecilik ve Panislamizm Işığında Türkistan (1856’dan Günümüze). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ydyrysov, Ruslan (2017), “20-30-Cıldarda Kırğızstandın Sotsialdik Stratifikatsiyasının Ayrım Maseleleri”, Nauka, Novie Tehnologii i İnnovatsii Kırğızstana Dergisi, Sayı: 2, s. 97-99.
- Zemskov, Viktor (1991), “GULAG (İstoriko-sotsyologičeskiy aspekt)”, Sotsiologičeskie İssledovaniya Dergisi, Sayı: 6, s. 10-27.

**e-kaynaklar:**

URL1,

[http://history.krsu.edu.kg/index.php?option=com\\_content&task=view&id=237&showall=1](http://history.krsu.edu.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=237&showall=1), 27.09.2018;

URL2, <https://chagylgan.kg/?p=2341>, 18.09.2018.

URL3, <https://chagylgan.kg/?p=2341>, 18.09.2018.

URL4, <http://www.dissercat.com/content/repressirovannaya-kultura-istoriya-stanovleniya-i-tragedii-kyrgyzskoi-intelligentsii#ixzz5NZuA6jEI>, 21.08.2018.

URL5, <http://qwerbol.narod.ru/index/0-47>, 21.08.2018.

URL6, <http://kok-asaba.journalist.kg/2014/08/30/uluttuk-dem-zhalgan-zhalaa-menen-atuuga-ketken-el-agartuuchu/>, 22. 09.2018.

URL7, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-41911530>, 22.08.2018.

URL8, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-41911530>, 22.08.2018.